

УДК 343.2

Н.В. Галіцинакандидат юридичних наук, доцент
Бердянський інститут державного та муніципального управління Класичного приватного університету**ФЕМІНІСТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ЖІНОЧОЇ ЗЛОЧИННОСТІ**

У статті досліджено основні питання, пов'язані з так званим “феміністичним підходом” у кримінології жіночої злочинності. Цей підхід переважно домінує серед кримінологів-жінок. Він показує ті складні питання та суперечки, вирішення яких призведе до зрушень у цій темі. У зазначеному дослідженні подано критику феміністичного підходу в кримінологічній науці, котрий залишається актуальним і сьогодні, адже про це свідчить кількість публікацій у світовій кримінологічній літературі. У роботі доведено, що феміністичний підхід не є ортодоксальним методом у кримінології. Це, радше, прихильність до окремих методів із пріоритетом етичних проблем, що стосуються теорії, вірування про природу світу, гносеології та апелювання до політичних зобов'язань.

Ключові слова: жертви, міждисциплінарний підхід, насильство, постпозитивізм, феміністична кримінологія, феміністична методологія, феміністичне дослідження жіночої злочинності, феміністична гносеологія, якісне дослідження.

І. Вступ

Феміністичний напрям свого часу досяг піку публікацій. Західні кримінологи мусили рахуватися із цим відверто політизованим підходом у кримінології, незважаючи на те, що відповідальність вчених кликала до безсторонності в питаннях науки. Лише істина та факти мають наповнювати наукове дослідження. Але таке піднесення просто було поєднане із загальним феміністичним рухом, який слід пов'язувати з “другою хвилею” фемінізму, що розпочалася в 1960-х рр. і почала згасати в 1980-х рр., але не зникла й продовжує існувати в “третьій хвилі”, яка триває й дотепер. Феміністки “другої хвилі” розуміли, що різні форми культурної та політичної нерівності жінок нерозривно пов'язані між собою. Вони закликали жінок усвідомити, що окремі аспекти їхнього особистого життя глибоко політизовані та є відображенням сексистських владних структур. Звідси відбулася й політизація кримінологічних досліджень, але з боку тих дослідників, які співчували означеній політичній риторичі.

Дослідження 1960-х рр. у цій сфері були представлені майже виключно жінками західних кримінологічних шкіл. Це праці М.-А. Берtrand, Ф. Хіденсон та інших, але ці дослідження були нечисленними. Основний спалах активності в цьому питанні припадає на 1970–1980-ті рр. Відомо, що радянська система того часу лише почала визнавати за кримінологією право на існування й проблема нерівності чоловіків і жінок у радянській державі сприймалася виключно як прояв буржуазних, капіталістичних систем суспільних відносин. Перші післяреволюційні дослідження у сфері жіночої злочинності в СРСР відбулися лише в другій половині 1970-х рр. (М. Голоднюк)

та в першій половині 1980-х рр. (Л. Богданова, В. Серебрякова).

Феміністична кримінологія 1970-х та 1980-х рр. переважно приділяла увагу двом головним проблемам, котрі вбачали її прихильниці: нехтування жінкою у вченні про злочинність та викривлене, стереотипне або одновимірне сприйняття жіночої злочинності й наслідків цієї проблеми в системі кримінальної юстиції [1]. Під нехтуванням жінкою та викривленим сприйняттям жіночої злочинності в кримінологічних дослідженнях розумілося те, що більшість досліджень зверталися до жінки в контексті її біологічних імпульсів, гормонального балансу, у термінах домашності, материнського інстинкту та пасивності. Одна з дослідниць того часу, К. Смарт, зазначила, що відчувала неможливість зміни такого стану без виклику, який мав ґрунтуватися на емпіричному дослідженні, але основну проблему вона вбачала в ідеологічному чинникові [2, р. xiv]. І дослідження не примусили себе довго чекати. С. Браунміллер, К. Делей, Р. Добаш, Д. Клейн, К. Фенман, Е. Фрідман, М. Чесней-Лінд та деякі інші дослідниці почали приділяти увагу цим проблемам і опублікували результати своїх досліджень. Цікаво, але лише 6% чоловіків-кримінологів працювали в напрямі вивчення феномену жіночої злочинності (з початку 1960-х рр. до наших днів). Потім були дослідження 1990-х та 2000-х рр. Їхня кількість збільшилася, але сама риторика переважно не змінилася. С. Альбонетті, Ю. Антонян, Р. Бахмен, Т. Волкова, Д. Белкнеп, Р. Гартнер, М. Кос, К. Крутшніт, В. Кутина, С. Мартін, Е. Міллер, С. Міллер, С. Мусаєва, С. Попова, С. Уелч, В. Федусик, Ф. Хаткова та інші застосовували зусилля для того, щоб знайти істину в цьому питанні. Очевидно, що дослідження

цієї проблематики в східній школі кримінології не було представлено "феміністичною" проблематикою. Але навряд чи це слід розцінювати як недолік. І для тих, і для інших представників науки кримінології залишалися спільними теоретична та практична проблематики. І сьогодні загальні уявлення про жіночу злочинність є фрагментарними і так само гостро стоїть питання чи взагалі потрібно враховувати жіночу специфіку в злочинності.

II. Постановка завдання

Питання, що стало предметом вивчення у цій статті, слабко досліджене у вітчизняній літературі. Воно хоча й не є новим для кримінологів, однак феміністичний підхід у поглядах на природу жіночої злочинності продовжує домінувати у світовій науковій літературі. Враховуючи, що тема жіночої злочинності в східній школі кримінології вивчена недостатньо, належна критика феміністичного підходу до жіночої злочинності має вагоме значення для методології дослідження останньої. Це й становить мету цієї статті. Для її досягнення необхідно оцінити аргументи прихильників, а точніше, прихильниць феміністичного підходу в кримінології, та визначити їх емпіричну обґрунтованість, оскільки якщо їхній підхід є слушним, то це має справджуватися на всіх дослідженнях, що торкаються проблематики жіночої злочинності. Якщо ж ні, то, відповідно, слід відкинути подібні аргументи, котрі зустрічаються й у вітчизняній кримінологічній літературі. На жаль, західна школа кримінології не визначилася зі своїм ставленням до феміністичної кримінології, східна школа зайняла позицію вичікування, але питання мусить отримати відповідь.

III. Результати

Категорія злочинності жінок та дівчат, котра представлена в офіційній статистиці злочинності, дає можливість відносно легко виокремити жіночу злочинність з усього коловороту кримінологічних теорій, що ґрунтуються на емпіричній основі сукупності злочинів, які орієнтовані на суб'єктів-чоловіків. Переважно жінки-кримінологи стверджували, що вразливим є стан у кримінології, коли жіночий досвід у злочинності, будучи продуктом стереотипів про жіночу психологію й поведінку, погляду на гендерну роль жінки в суспільстві зумовлював переконання про "нормальну" та "девіантну" поведінку жінок [3, с. 89]. Більш ранні праці із жіночої кримінології присвячувались демонстрації впливу таких стереотипів. Але поступове просування в цьому напрямку далі призвело до того, що феміністичні підходи в кримінології шукали специфіку досвіду та представленості жінок у ролі жертв злочинів, злочинців та учасників системи кримінальної юстиції. Водночас до цих цілей прилаштовува-

ли різноманітні, нерідко суперечливі шляхи, котрі пов'язували статть з іншими аспектами людської особистості. Гендерна теорія кидала виклик теоріям злочинності та сталим моделям соціальних наук.

Втім, її перші хвили були та залишаються й до сьогодні політизованими. Безумовно, така політизація питання приваблива, оскільки вона відповідає тим завоюванням ХХ ст., яких домоглися жінки. Але чи буде чуйною до цього природа поведінки людини з урахуванням політичних інструментів, що спрямовані на забезпечення гендерно-правової рівності? Якраз щодо цього найбільш конкретного питання феміністичні теорії ухилялися від відповіді.

Були й більш складні концепції, котрі базувалися на кількісних методах. Змішані методологічні підходи описували й кількісні, й якісні методи з намаганням об'єднати їх під спільним дахом інтегративних підходів, які мали суперечливі гносеологічні засади. Але буде фатальною помилкою об'єднувати всі кримінологічні дослідження, базовані на аналізі статевих/гендерних відмінностей об'єктів. Більш-менш вагомим критерієм розмежування теорій, основаних на врахуванні статевих відмінностей та феміністичної кримінології, буде використання "феміністичної теорії", що ґрунтується на ідеї політичної активності, й узяття до уваги статевих відмінностей як організаційного принципу влади в суспільних відносинах. На жаль, для такої точної науки, якою могла б бути кримінологія, використовується такий умовний критерій, як "феміністична теорія". Це, певна річ, політизована теорія. Ми не будемо давати їй оцінок з точки зору її соціальної ваги, але фактом є те, що вона й була, і залишається привабливою в соціально-політичному сенсі. Проте наука має бути максимально безсторонньою настільки, наскільки це може забезпечити дослідник чи дослідниця. Ми маємо на увазі те, що лише політизований підхід до проблеми змусить дослідників надавати принципового значення лексиці (він або вона) щодо об'єкта дослідження, якщо ж, звісно, це не жіноча злочинність. Для кримінологів-початківців ми можемо запропонувати легкий спосіб виявлення того, який підхід спадає їм на думку, коли вони читають якесь джерело, присвячене жіночій злочинності. Якщо тільки в ньому прямо або приховано віддається перевага "феміністичній теорії" або статеві відмінності піддослідних ошельмується як прояв сексизму, то очевидно, що вони мають справу з феміністичною кримінологією або підходом.

З гносеологічних, політичних і теоретичних причин феміністичні дослідження надавали особливого значення жіночому досвіду як об'єкту вивчення й джерелу знань. Це

типово пов'язувало індивідуальний або мікрорівень досвіду з гендерною силою відносин на макрорівні. На жаль, такі дослідження переважно використовували якісні (не кількісні) методи. Втім, не слід вдаватися до поширеної помилки. Насправді увага до жіночого досвіду в кримінології не виключає уваги до чоловіка як об'єкта досліджень, не ставить під сумнів необхідність вивчення чоловічої поведінки в контексті феміністичних підходів до злочинності [4, с. 98].

Період постпозитивізму в кримінології закликав феміністок та феміністів до нейтральних досліджень та об'єктивності. Що ж, було важко відмовитися від політичної складової питання та наслідків соціальних змін, котрі викликала ця ідея. Але реакція, хоча й повільна, усе-таки виявила себе в поєднанні гносеологічних, етичних, методологічних і теоретичних сплетіннях. Однак, як не прикро відзначити, феміністичний підхід так і не відійшов від політизації та умоглядності висновків. Це особливо показово на тому фоні, що прихильники та прихильниці цього підходу, використовуючи й кількісні методи, не забували про необхідність емпіризму в дослідженнях. Проте їм було не до снаги відійти від привабливої ідеї, яка підносила людину над тваринним світом та його закономірностями. Уся іронія полягає в тому, що феміністична теорія боролася з пихою патріархального світу, однак, як це часто траплялося в історії, самі ці борці не змогли піднятися над своєю пихою.

Скептицизм серед феміністок про можливість кримінології забезпечити нейтральні або універсальні рахунки про злочин викликав відмову від позитивістської гносеології, яка включала: віру в існування єдиної реальності; переконання, що цінності вільного й незалежного дослідження є можливими; пошук причинно-наслідкових зв'язків, а також віру в можливість досліджень узагальнити закономірності поведінки більш широких верств населення. Як і інші постпозитивісти, феміністки визнали, що дослідження перебуває під впливом цінностей дослідника та теорії, які він/вона використовує, й ніколи не може покладатися лише на ті версії реальності, котрі він/вона використовує. Це має методологічне значення для дослідження практики. Замість проведення кількісного аналізу великих наборів даних із метою перевірки гіпотез, отриманих із великої кількості теорій про злочинність, феміністки сприяли дрібним, не кількісним, а якісним, переважно умоглядним дослідженням та індуктивним режимам аналізу. Це видно з оглядів на сторінках журналу "Феміністична кримінологія". Цей журнал публікується онлайн із січня 2006 р., річна підписка на нього коштує аж 90 дол. США, дає можливість

зрозуміти те, чим дихає сучасна феміністична кримінологія [5]. Більшість статей, опублікованих із моменту його створення, використовують порівняння проектів якісних (без кількісних методів) досліджень, включаючи: відбір зразків, узятих від добровольців, використання слабо структурованих інтерв'ю та кодування цих інтерв'ю від руки або з використанням програмного забезпечення.

Було б, однак, помилкою вважати, що феміністська кримінологія абсолютно віддана якісним (у сенсі методу) дослідженням, хоча очевидно, що більшість досліджень ґрунтуються на переважно умоглядній методиці. При цьому не слід забувати й про "колоду" в очах загальної кримінології, котра не менше "грішить" умоглядністю. Так само, як і в загальній кримінології, у феміністичній також трапляються дослідження, що застосовують не умоглядну, переважно кількісну методологію, і що не так уже й дивно, у пропорції, яка характерна й для загальної кримінології. Біда лише в тому, що ці дані, за іронією, не поспішають інтерпретувати поза межами феміністичної теорії. Цікаво, що такі дослідження спочатку ставляться на тверду ідеологічну основу для того, щоб відповідати феміністичним запитам, а до кількісних методів ставляться з підозрою, у супроводі з вибаченнями. Проте проблема завжди була не у відсутності застосування кількісних методів та оперування даними, отриманими через них, а радше в нечутливості до виявлених кількісних закономірностей. Тим часом оцінний підхід домінує у феміністичній кримінології, усе частіше ми бачимо використання інноваційних та ретельних статистичних аналізів, щоб відповісти на феміністично-натхненні питання про злочин [6, с. 23–43]. Недавні приклади таких досліджень включають аналітичні доробки щодо сексуального насильства [7] й вимірювання витрат на насильство в сім'ї [8, с. 215–226]. Це свідчить про те, що масштабну складову досліджень під призвою феміністичного підходу становлять праці про жіночу віктимізацію та насильство щодо жінок.

Певна річ, що й в українських дослідженнях можна відчутти загальний фон впливу феміністичної теорії, але чи то через брак репрезентативної кількості досліджень жіночої злочинності, чи то через незначний прояв цього підходу, а скоріше з двох причин в Україні означений підхід не отримав своєї аудиторії прихильників. Можна говорити про вплив цієї ідеології в помірному вигляді, який є змога побачити в окремих працях, проте певна частина з них стосується кримінального права [9; 10].

IV. Висновки

Незважаючи на те, що сьогодні відносини між феміністською й загальною криміно-

логією досить шанобливі, не буде перебільшенням говорити про більш відчутний вплив фемінізму на кримінологію, ніж навпаки. Однак фемінізм як політичний рух і теорія вплинув на аналіз злочинності та кримінального правосуддя, а також на дослідницькі підходи щодо методології, яку використовувало багато кримінологів. Найбільше фемінізм вплинув на дослідження жіночої злочинності. Феміністична методологія все частіше застосовується для ширшого кола кримінологічних питань (таких як тероризм, злочини на ґрунті ненависті та державні злочини). У дискусіях у контексті досліджень із гендерним насильством будуть продовжувати оскаржувати кримінологів, хто бажає скористатися методологічною інновацією та ідеєю фемінізму, незалежно від їх спеціальності. Динаміка властива й процесу дослідження, і питанням про те, як проектувати дослідження, які віддають належне емпіричним розрахункам злочинності та криміналізації як реальним конструкціям. Феміністська методологія не має відповідей на дилеми, пов'язані із гендерними особливостями злочинності, оскільки навіть результати, здобуті емпіричними методами, або не помічають, або інтерпретують підпорядковано до ідеології. Можливо те, що поки в Україні цей підхід представлений слабко, не так уже й погано? Інша справа, якщо б прихильники цього політичного напрямку сприймали його лише в цьому руслі й ставились до аналітичних досліджень максимально аполітично. Справді, чому обов'язково підлаштовувати науку під політичні ідеї? Нехай вони існують паралельно, не зашкоджуючи один одному, позаяк більшість у цивілізованих країнах погодилися із необхідністю гендерної рівності.

Список використаної літератури

- Morris A. Women, Crime and Criminal Justice / A. Morris. – Oxford : Basil Blackwell, 1987. – 270 p.
- Smart C. Women, Crime and Criminology: A Feminist Critique / C. Smart. – London : Routledge and Kegan Paul, 1978. – 208 p.
- Gelsthorpe L. Feminist Perspectives in Criminology / Loraine Gelsthorpe, Allison Morris. – Buckingham : Open University Press, 1990. – 214 p.
- Collier R. Masculinities, Crime and Criminology: Men, Heterosexuality and the Criminal (ised) Other / Richard Collier. – London : Sage, 1998. – 205 p.
- Feminist Criminology Journal. Official website [Electronic source]. – URL: <http://fcx.sagepub.com/>
- Skinner T. Researching Gender Violence: Feminist Methodology in Action / [Tina Skinner, Marianne Hester, Ellen Malos]. – Cullompton UK : Willan, 2005. – 240 p.
- Liz K. Study of attrition in rape cases: A gap or a chasm? / [Kelly Liz, Lovett Jo, Linda Regan]. Home Office Research Study No 293 (2005). – London : Home Office Research, Development and Statistics Directorate [Electronic source]. – URL: <http://www.homeoffice.gov.uk/rds/pdfs05/hors293.pdf>
- Stanko E. The Day to Count: Reflections on a Methodology to Raise Awareness about the Impact of Domestic Violence in the UK / Elizabeth Stanko // Criminology and Criminal Justice. – 2001. – Vol. 1. – № 2. – P. 215–226.
- Меркулова В.О. Жінка як суб'єкт кримінальної відповідальності : монографія / В.О. Меркулова. – 2-ге вид. – Одеса, 2003. – 281 с.
- Головко Т. Гендерні аспекти покарання у Кримінальному кодексі України / Т. Головко // Право України. – 2009. – № 9. – С. 162–167.

Стаття надійшла до редакції 04.03.2013

Галицына Н.В. Феминистический подход к исследованию женской преступности

В статье исследуются основные вопросы, связанные с так называемым “феминистическим подходом” в криминологии женской преступности. Этот подход преимущественно доминирует среди криминологов-женщин. Он показывает те сложные вопросы и споры, решение которых приведет к сдвигам в этой теме. В указанном исследовании представлена критика женского подхода в криминологической науке, который остается актуальным и сегодня, ведь об этом свидетельствует количество публикаций в мировой криминологической литературе. В работе доказано, что феминистический подход не является ортодоксальным методом в криминологии. Это, скорее, приверженность отдельных методов с приоритетом этических проблем, касающихся теории, верования о природе мира, гносеологии и призывов к политическим обязательствам.

Ключевые слова: жертвы, междисциплинарный подход, насилие, постпозитивизм, феминистическая криминология, феминистическая методология, феминистические исследования женской преступности, феминистическая гносеология, качественное исследование.

Galitsina N. Feminist approach to the study of female crime

The question that was the subject of this article poorly studied in the domestic literature. It is, though not new to criminologists, however, feminist approach in view of the nature of female criminality continues to dominate in world literature. Given that the theme of female criminality in the eastern school of criminology investigated enough adequate critics feminist approach to women's crime is essential to the research methodology of female criminality. It is also the purpose of this article. To achieve it is necessary to evaluate the arguments of supporters, rather, adherents' feminist approach in criminology and determine their empirical validity as if their approach is reasonable; it has rebutted all studies issues affecting female criminality. If not, accordingly, be rejected similar arguments, which are found in domestic criminological literature. Unfortunately, the Western School of Criminology undecided with his attitude to feminist criminology, Eastern School occupied the position of waiting, but the question is to get an answer.

The object of this article is the patterns of development of feminist criminology and its impact on the main criminology. The subject of research are theoretical studies based on feminist approach, but also other, opposition research them. There are methods, which used the author of this article, include the historical, analytical, comparative, systematic and structural methods. The historical method used in the study of the survey during the birth of feminist criminology. Analytical, comparative and systematic and structural techniques in all other questions article. But it is clear that the historical method cannot do without the analysis and comparison.

The paper examines the main issues related to the so-called 'feminist approach' in criminology female crime. This approach is mainly dominated by women-criminologists. It shows the complex issues and disputes, the decision of which will lead to a shift in the subject. In this study criticizes feminist approach in criminological science, which remains relevant today, as evidenced by the number of publications in the world criminological literature. It is proved that the feminist approach is not some orthodox methods in criminology. Rather than adherence to particular methods, feminist research is better characterized as arising from methodological and ethical concerns related to theory, ontology (beliefs about the nature of the world) and epistemology (theories of knowledge), and to political engagement.

Key words: *feminist criminology; feminist methodology; feminist research in crime; qualitative research; feminist epistemology; violence; victims; intersectionality; post-positivism.*